FORSONING ▪ Vi har taget magten over verden, men uden at føle os hjemme i den. Og hvad gør man så? Danmarks største nulevende tænker, Niels Grønkjær, har et bud.

Vi må lære at leve i frihed

ASKER HEDEGAARD BOYE

Niels Grønkjær: Den nye verden. Efter revolution og konservatisme. 350 sider. 329,95 kr. Eksistensen.

Niels Grønkjær afviser både den revolutionære og den konservative tilgang til verden. Begge knægter menneskets frihed, mener han. Arkivfoto: Liselotte Sabroe, Scanpix

Siden de græske bystaters fremkomst har menneskene befundet sig i spændingsfeltet mellem en tro på det bestående og en drøm om nye muligheder. I antikken er tilværelsen anskuelig, og verden ordnet som et smykke (på græsk: *kosmos*) eller en lignelse: Alt i naturen, den indre og ydre, viser tilbage til en guddommelig fornuft. Og selvom kristendommen gør op med denne hjemkomstens verden og skiller hjemkomst fra herkomst, forstås verden stadig som »den bedst mulige«.

Det er først fra 1500-tallets gryende modernitet, at den trygge ramme sprænges, og verden bliver både uendelig, genstand for beherskelse og en kampplads for modsætninger. I dag har vi, menneskene, for længst taget magten over verden, men uden længere at føle os hjemme i den. Og hvad stiller man så op? Det er spørgsmålet, som teolog og religionsfilosof Niels Grønkjær søger at besvare i *Den nye verden. Efter revolution og konservatisme*, sidste bind i en mesterlig trilogi, der allerede står som et hovedværk i det 21. århundredes danske filosofi.

I *Den nye Gud* (2010) slog den forhenværende lektor og valgmenighedspræst et slag for en postteistisk Gud som alternativ til den statiske, fjerne hersker, man enten må tro ubetinget på eller afvise blankt, og i *Det nye menneske* (2017) afviste han både biologismens og eksistentialismens reduktion af mennesket til henholdsvis viljeløs maskine eller isoleret meningsproducent og pegede i stedet på den relationelle forpligtelse som afgørende.

I dag har vi, menneskene, for længst taget magten over verden, men uden længere at føle os hjemme i den. Og hvad stiller man så op?

Og nu er så turen kommet til *verden*, vores fælles historiske og politiske virkelighed – og endnu en gang lykkes det Grønkjær at finde frugtbar midtergrund mellem utopisk omstyrtelse og reaktionær fastlåsthed.

Med Columbus' opdagelse af nyt land mod vest i 1400-tallet sekulariseres den jødisk-kristne idé om »en ny verden«, der kan befri mennesket for mølædt dogmatik og realisere nye forventninger. Det er denne impuls, som først Reformationen og siden Den Franske Revolution transformerer til en ustoppelig energi, der sætter strøm til modernitetens motor og afføder to modbevægelser, som stadig sætter dagsordenen: den revolutionære og den konservative.

Mens moderniteten for førstnævnte er resultatet af eurocentrisk undertrykkelse, betragter sidstnævnte moderniteten som et knæfald for gold rationalisme.

I SIT NYESTE VÆRK demonstrerer Grønkjær, hvordan både den revolutionære, der ønsker at skabe noget radikalt nyt og ændre form såvel som substans, og den konservative, som vil bevare, opretholde og friholde en essens fra forandring, ender med at knægte menneskets frihed. Denne, friheden, behøver ifølge forfatteren en *form* for at overleve. Uden institutioner (demokratiet, kirken, retsstaten) udarter frihedsjagt til atomiseret magtkamp.

»Columbus opfandt ikke en ny verden. Han opdagede Den Nye Verden – og den fik et andet navn end det, han troede, han havde opdaget. Det er friheden. Vi stævner ud, befrier os fra gamle fordomme. Men vi er ikke herrer over den frihed, der kommer i kølvandet på befrielsen. At leve i frihed – det må vi lære, med tiden,« skriver Grønkjær smukt.

Tænkere som Giordano Bruno og Francis Bacon, der markerer overgangen fra renæssancen til moderniteten, er med til at gøre nysgerrighed og selvhævdelse til dyder. Men dermed følger også en permanent disharmoni, der betyder, at den politiske tænkning såvel som eksistenstænkningen må bero på afgørelser »født af Intet«, som Carl Schmitt skriver.

Hverken herskeren (som hos Hobbes og Schmitt) eller det enkelte menneske (som hos Rudolf Bultmann og Sartre) kan længere legitimere sine afgørelser og valg under henvisning til Guds fornuft eller tingenes orden, men alene med afsæt i den autoritet eller autenticitet, der tilkommer den handlende. Frigørelse fra »enhver præetableret begrænsning« fører dog »ikke til frihed«, skriver Grønkjær: »Mennesket forsonede sig ikke med verden.«

Grønkjær er hegelianer. Vel at mærke ikke venstrehegelianer som marxisterne, der ser historien som en nødvendig klassekamp mod et utopisk slutpunkt; snarere en lys centrum-højrehegelianer, for hvem friheden altid må finde sin form i de eksisterende institutioner og traditioner for ikke at ende i tomhed. Verden er subjektiv, situeret og aldrig neutral. En ramme om vores liv: »Verden er altid nogens verden, nogets verden.«

Verden er ikke stilstand og har altid et potentiale for forandring. »Både Gud, menneske og verden er i bevægelse. Det er grundtanken i min religionsfilosofiske trilogi,« skriver Grønkjær, og senere: »Verden er indbegrebet af enhver mulighedshorisont, som det virkelige udstikker.« Det handler om at bebo virkeligheden på en ny, forsonende måde.

HANS BLUMENBERG NÅR et stykke ad vejen med sin »oplyste polyteisme« og afvisningen af den absolutte sandhed. Men ånden mangler som bindemiddel, og i mål når vi kun med Hegels *trinitariske* forsoning: Vi skal ikke flygte fra modernitetens modsætninger, men forsone os med dem. Friheden opstår, når vi indser, at verden ikke er fjendtlig, men en mulighedshorisont. Med Grønkjærs ord:

»Verden fornyes, hvor mennesker realiserer frihedens mulighed. Denne mulighed tilspilles dem af verden, og de svarer på den med deres tragten efter at tilkæmpe sig en fremtid ud fra et nyt livspunkt.«

Grønkjær beskyldes fra revolutionært hold for at yde en trøsteteologi. For risikerer hans insisteren på, at vi må finde et forsonende hjem i hjemløsheden, ikke at underkende de vrede krav om systemiske ændringer, som præger vor tid? Det vil nogle mene, men selv afviser han (og Hegel) overbevisende eksempelvis den systembevarende stoicisme og dens »flugt fra virkeligheden«.

Ligeledes har Grønkjær modtaget hug fra mere konservativt teologisk hold, der mener, at han tager livet af den almægtige Gud, gør Herren til et filosofisk begreb. Men fermt viser religionsfilosoffen, hvordan ideen om den monolitiske Gud-suveræn er en moderne konstruktion, der mimer en diktator – i modsætning til den trinitariske Gud som formuleret hos Augustin: Gud som den kraft, der fornyer verden.

Her er der ikke langt til Hannah Arendts begreb om natalitet, *fødthed*, der ligeledes henter sin klangbund hos Augustin. »Mennesket er sat i verden for at begynde,« skriver Grønkjær. Tilværelsen forstås her pluralistisk, mens friheden skal realiseres i en dialog mellem historien og det ukendte. Undgås må både *verdensløsheden* – dette at det moderne menneske alene ser verden som råstof for magtudøvelse – og forestillingen om, at fordi vi mennesker er herrer over verden, så er vi også *skabere*. Det sidste er, hvad totalitære ideologier bilder sig ind.

Med *Den nye verden. Efter revolution og konservatisme* er 71-årige Niels Grønkjær nået til vejs ende med sin tusind sider lange filosofiske trilogi om mennesket, Gud og verden, der sammentænker en postteistisk protestantisme og de ikkeideologiske strømninger i oplysningstænkningen. Hans tænkning, der er et bolværk mod autoritære tendenser, har som mål at genrejse vores fortrolighed med verden.

Det er kuldegysfremkaldende godt og cementerer til fulde hans position som Danmarks største nulevende tænker. Han, der begyndte som elev af Johannes Sløk og siden bevægede sig nærmere en anden stor Aarhus-teolog, K.E. Løgstrup, står nu fuldt frem som en stor dansk tænker i egen ret.